

Cor
transit?
Quia hoc
transit
sancti
se hoc.

Nota: In fœderibus feriendis solebant ferientes transire inter victimas divisas, imprecantes sibi similem necem et divisionem, si fœdus violarent, ut dixi vers. 10. Hoc ergo lampadis, vel faculae transitu per media animalia, firmat Deus suum fœdus cum Abram: loco enim Dei transit angelus in hac face representatus et delitescens. Abram quoque, qui fœdus inicit cum Deo, pari modo transisse, vel potius visus sibi transire intelligendus est. Omnia enim hæc in visione sibi videre visus est Abram.

Ex bre
fuit ty-
co
pos
hominu
ignis et
multis.

Secundo, hæc lampas sive facula significabat columnam ignis et nubis, per quam Deus Hebræos divisit ab Ægyptiis in mari Rubro, *Exodi*, cap. xiii, vers. 21. Eoque deinceps per desertum deduxit in terram promissam.

Rursum, lampas est Deus, ipso transitu quasi invitans Hebræos ad exitum ex Ægypto, juxta illud *Eclii*, l. 31: « Lux Dei vestigium ejus, » id est præcens lucis, puta Dei vestigia sequitur. Deus enim in columna ignis et nubis præcedens castra Hebræorum, ea eduxit, viamque per desertum ostendit et prævit. Insuper Clemens Alexandrinus in *Parænet. ad Gentes*, in ipsa columna ignis lucentis et ardentis Deum ita populo loquentem inducit: « Si obedieris, lucem; si non obedieris, ignem in te immittam. » Denique cilbanus fumans est iudex molestans torquensque impios in die iudicii: lampas vero transiens est purgatorium breve, quo pii excoquantur, ut transeant in vitam eternam.

Allegorice, hæc facula transiens significabat gloriam Dei, fidei et gratiæ a Judæis transituram ad Gentes. Ita Rupertus.

Anagogice, hæc facula significat diem iudicii et ignem conflagrationis mundi, qui dirimet electos et reprobos, salvandos et damnandos. Ita Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. xxiv.

Denique hæc facula transiens inter partes animalium divisa, eas cum columba et turture pariter absumpsit et combussit; idque ut hoc modo perficeretur Abrahæ sacrificium, utque hoc signo testaretur Deus gratum sibi esse hoc Abrahæ sacrificium. Sic enim per ignem acceptavit Deus sacrificium Abelis, Gedeonis, Manne, Salomonis et aliorum, uti dixi cap. iv, vers. 4. Ita Chrysostomus, *hom.* 37.

Vers. 18.

18. A FLUVIO ÆGYPTI. — Hic fluvius est rivus Nil, qui inter Rhinocolluram et Pelusium ingreditur mare Mediterraneum; unde alibi vocatur

torrens Ægypti, vel deserti: de quo vide Riberam in Amos cap. vi, num. 43 (1).

10. CUXEOS. — Nota: Hebræi sub Josue septem tantum gentium terram possederunt.

Dices: Quomodo ergo undecim gentium hic eis terra promittitur? decem enim hic nominantur, quibus si addas Hebræos, quos alibi exprimit Scriptura, habebis 11. Respondet Abulensis hanc promissionem non solos Hebræos, sed omnes Abrahæ posteris spectare, itaque hic Deum complecti etiam portionem terre, quæ cessura erat Esau, nepoti Abrahæ, et Idumæis; rursum portionem cessuram filiis Ammon et Moab, quibus in gratiam Abrahæ patris sui Deus duarum gentium regionem tradidit. His tribus demptis restant octo, jam ex his octo Raphaim, sive gigantum, terra alibi sub Amorrhæis comprehenditur; iis ergo demptis, restant 7 tantum gentes, quas possederunt Hebræi juxta Dei promissa. Verum verius est hæc omnia spectare, non Idumæos, nec Ammonitas et Moabitæ, sed solos Hebræos, posteris Isaac et Jacob; hi enim sunt semen Abrahæ, cui sua promissa consignat Deus.

Melius ergo respondet S. Augustinus *Quest.* 21 in Josue, et ex eo Pererius, in Scriptura duplicem poni terram promissam: primam, quam Hebræi possederunt sub Josue, quæ septem tantum continebat gentes; secundam, quam iidem possederunt sub Davide et Salomone, cum florentissimum fuit regnum Judæorum, eaque undecim gentes, quæ hic Abrahæ promittuntur, complectitur; non quasi Hebræi sub Salomone omnem hanc terram inhabitarent, sed quod tota eis fuerit subdita et vectigalis.

Tertio et optime respondet S. Hieronymus et Andreas Masius in cap. 1 Josue, vers. 4, Deum non dedisse Hebræis totam terram hic eis promissam, eo quod ipsi conditiones promissionis et pacti, scilicet legem et cultum Dei non servarint. Unde passim in lib. *Judicium* dicitur, quod Chananeus etiam tunc habitaret in terra, quodque Deus reliquerit eis Jebuseum, qui exerceat Israel. Hac ergo de causa, licet hæc gentes universim fuerint undecim, passim tamen nominantur septem tantum, ut videre est *Deut.* vii, 1; *Josue* xxiv, 11. Rursum, aliquando tantum sex nominantur: omittuntur enim Gergesæ, quia hi pauciores erant et viiores; unde eos sub aliis comprehendit Scriptura.

(1) Latus hic Israelitarum ditiosis fines designantur duobus nobilissimis fluminibus. Cæterum Davidis Salomonisque temporibus, reges inter duos illos fluvios positi aut omnes, aut plerique, regum Hebræorum vectigales fuerunt.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Agar ex Abram concepit; hinc superbit, affligitur, seget in deserto; ibi, vers. 7, solatur, ac redire esse jubet angelus, simulque Ismaelem filium ei promittit et describit: quem rediens, vers. 15, parit Agar.

1. Igitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos; sed habens ancillam Ægyptiam nomine Agar, 2, dixit marito suo: Ecce, conclusit me Dominus, ne parerem; ingredi ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret deprecanti, 3, tulit Agar Ægyptiam ancillam suam, post annos decem quam habitare cœperant in terra Chanaan: et dedit eam viro suo uxorem. 4. Qui ingressus est ad eam. At illa concepit se videns, desepit dominam suam. 5. Dixitque Sarai ad Abram: Inique agis contra me: ego dedi ancillam meam in sinum tuum, quæ videns quod conceperit, despectui me habet. Judicet Dominus inter me et te. 6. Cui respondens Abram: Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fagam inquit in deserto, 8, dixit ad illam: Agar ancilla Sarai, unde venis? et quo vadis? quæ respondit: A facie Sarai dominæ meæ ego fugio. 9. Dixitque ei angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, et humiliare sub manu illius. 10. Et rursum: Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, et non numerabitur præ multitudine. 11. Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, et paries filium: vocabisque nomen ejus Ismael, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam. 12. Hic erit ferus homo: manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum; et e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula. 13. Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu Deus qui vidisti me. Dixit enim: Profecto hic vidi posteriora videntis me. 14. Propterea appellavit puteum illum, Puteum viventis et videntis me. Ipse est inter Cades et Barad. 15. Peperitque Agar Abraham filium: qui vocavit nomen ejus Ismael. 16. Octoginta et sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismaelem.

Vers. 2.

2. CONCLUSIT ME DOMINUS. — Nota hebraismus: aperire vulvam est fecundare, dare prolem; e contrario concludere vulvam, vel feminam, est facere sterilem, conceptu et prole privato.

INGREDERE AD ANCILLAM MEAM, — quasi maritus ad conjugem tuam, quam per hunc ingressum, puta per copulam maritalem, tibi matrimonio jungis.

Carpit hic Calvinus Sarai quasi lenam, et Abram quasi adulterum ancille sue Agar. Verum utrumque excusat S. Chrysostomus, Augustinus, Ambrosius, Josephus, Hieronymus et alii. Abram enim Agar non habuit quasi concubinam, sed eam duxit hic in uxorem secundariam; tum enim licita erat polygamia; nec ad eam libido, sed spes et desiderium prolis et posteritatis tam Sarai, quam Abram incitabat. Pulchre S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. xxv de Abram: « O virum, inquit, viriliter feminis utentem, conjugem temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter! »

Addit Josephus, Sarai a Deo admonitam suavisse Abraham nuptus Agar. Idem insinuat S. Augustinus, lib. X *Contra Faustum*, cap. xxxii.

Ubi nota primo, fidem et pietatem Saræ, quod suæ ipsius dignitatis oblita, hoc agit ut Dei promissio de prole et stirpe Abrahæ impleatur. Secundo, ejus prudentiam, quod marito uxorem dat non extraneam, sed ancillam, ut vel sic natos ex ea filios sibi adscribere posset. Tertio, ejus humilitatem, quod sponte juri suo cedit, ancillamque sibi prelatulit: qua de causa meruit a Deo exaltari per conceptum Isaac. Quarto, ejus dilectionem erga maritum, ut ejus stirpi consulat. Quinto, ejus castitatem, quod, cum videt se concipere non posse, virum ultra non appetit. Una tantum re Sara imperfectior fuit Abramo, quod in prole habenda nimis festinavit, uti facere solent mulieres. Abram enim et quivis vere fidelis expectat, etiamsi moram fecerit Dominus. Quare et punita fuit hæc ipsa in re, cum scilicet Agar pariens,

eam, licet dominam, despexit. Nolent hoc parentes, qui nimio desiderio filios querunt: per eos enim punientur, cum filii tales evadent, ut parentibus non nisi molestias et miseras creent, ut optent subinde eos non esse natos.

Dices: Polygamia est contra jus naturæ, ergo nullus, ne Deus quidem in ea dispensare, eamque concedere potest. Negant antecedens Durandus in IV, dist. 33, et Abulensis in cap. xix *Matth.* Hi enim volunt polygamiam tantum veritam esse lege positiva Christi in Evangelio, *Matth.* xix, 6. Verum omnes alii docent polygamiam illicitam esse jure non tantum positivo, sed etiam naturali. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. IV, eam vocat adulterium, sed ob mysterium illo ævo permissum. Respondeo ergo negando consequentiam: Deus enim potest dispensare in lege naturæ, præsertim si ea sit secundaria, qualis est ea que velat polygamiam. Polygamia in se est vitia, nisi ab altiori potestate, puta divina, permittatur: tum enim est licita; tantum enim in se est mala et vitia, quia nonnihil repugnat paci familiæ et bonæ educationi prolium, ad quam tenentur parentes: verum Deus hac obligatione parentes liberare, eamque alio modo et majore bono (v. g. propagatione veræ fidei) compensare potest. Deus ergo dispensando in lege naturæ, v. g. monogamiam, non tam legem, quam legis objectum et materiam tollit et immutat. Sic cum jussit Osee ducere fornicariam, ex fornicaria efficit conjugem Osee. Sic cum jussit ut Hebræi spoliarent Ægyptios, Ægyptiorum bona dedit Hebræis, ac proinde nec actus Osee fornicatio, nec Hebræorum furturnum fuit: quia Deus Osee dederat jus in corpus ejus, que prius fuerat fornicaria; Hebræis vero dederat jus in bona Ægyptiorum. Sicut ergo Deus donavit Hebræis bona Ægyptiorum, ita condonavit et remisit Abraham, aliisque ea etate obligationem ad procurandam tantam pacem familiæ, tanque commodam prolium educationem, ad quantum natura incitat parentes, et quanta esse solet in monogamia; ac consequenter permisit eis Deus polygamiam, in qua paulo incommodior est prolium educatio, pauloque minor pax familiæ. Potest enim Deus et prolem, et totam familiam, non tantum negligere, sed et turbare atque dispergere, imo perdere et occidere; idque tam per alios homines, etiam parentes, quam per seipsum. Est enim ipse summus omnium ipsiusque naturæ dominus. Adde: Polygamia, si eam petat primaria uxor, ut hic petit Sara, idque ad gentis et veræ fidei ac religionis conservationem ac propagationem, annuente Deo, non est contra jus naturæ, uti passim docent Doctores cum D. Thoma (1).

CUMQUE ILLI ACQUIESCERET DEPRECANTI. — Nota

(1) Suscipiam filios. Hebr. est *adificabo*, id est, domum meam edificabo. Alii verbum hebr. deductum volunt a *בן*, filius, virtutemque, *fitabor ex ea*.

hic castitatem Abraham, qui non nisi precibus Saræ, idque ægre, impelli potuit ad nuptias Agar.

3. AGAR ÆGYPTIAM. — S. Chrysostomus putat Agar a Pharaone Abraham in Ægypto peregrinanti, cap. XII, vers. 16, donatam fuisse. Addit, Phio enim ab Abramo et Sara, tum verbo, tum sancte vitæ exemplo (addunt Hebræi, et miraculo, quo Deus ob rapinam Saram flagellavit Pharaonis aulam, cap. XII, vers. 16), ad veram fidem, verique Dei cultum esse conversam: rursus, Abram ab ea abstulisse, postquam vidit illam concepisse.

QUAM HABITARE, — ex quo habitare.

3. INIQUE AGIS CONTRA ME. — Hebraice, *injuria mea* (que mihi ab ancilla mea irrogatur) *super te est*, id est tibi imputanda est: eo quod Agar ancillam meam, contra me insolentem non castigas, sed toleras. Ita S. Chrysostomus.

JUDICET DOMINUS INTER ME ET TE. — De mea causa et tua, num videlicet æquum sit, me hanc injuriam pati, et te illam dissimulare. Vide hic quam infida et fallacia sint hominum consilia, ut non nobis, sed Deo fidere discamus. *Primo*, Sara sperabat semen promissum ex Agar, sed fallitur. *Secundo*, putabat per conjugium magis Agar sibi devincire; at mox sensit eam contumacem. Ita ancilla et servi, si exaltentur, in dominos insurgunt. *Proverb.* xxix, 21: « Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem; » et cap. xxx, vers. 21: « Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere: per servum, cum regnaverit; per stultum, cum saturatus fuerit cibo: per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta; et per ancillam, cum fuerit hæres domine sue. » *Tertio*, per hanc superbiam matris præstensa fuit ferocia filii nascituri, quem Sara sui filii Isaac persecutorem experta est. Ecce quam male cadunt præpropera et nimis humana consilia. Sic Ezechias ostendendo thesauros suos, amicitiam Babyloniorum ambiebat; verum per hos eos ipsos ad invadendum regnum ejus excitavit. Ita quotidie maxime eos adversarios experimur, quos nimis commendavimus, vel promovimus.

6. ECCE, AIT, ANCILLA TUA IN MANU TUA EST, — *q. d.* Vers. 1. Non mihi imputa alienam, imo tuam culpam. Servus si esset, ego compescerem, ancillam tuam tu tracta pro meritis: fori tui est, non mei. « Scio quanto tibi debeam honorem: tantum tantum est cui studeo, ut tu mærore careas et turbatione, ac in omni sis honore, » ait S. Chrysostomus, *hom.* 38. Qui et addit morale dogma: « Hoc est verum, ait, contubernium, hoc mariti officium, quando non magna diligentia ad mulieris spectat verba, sed imbecillitati sexus venie nominatim concedit, hoc unum satagens, ut e medio tollatur tristitia, et pax atque concordia constringantur artibus. » Et inferius: « Ut et illa ad virum suum habeat conversionem, et vir ab externis ac forensibus negotiis et turbationibus ad eam quasi ad portum

confugiati, et omnigenam inveniat consolationem. In adiutorium enim data est, » etc.

APPELLIGENTE Igitur eam SARAT, — cum Sara puniret et coerceret ejus insolentiam.

7. ANGELUS DOMINI. — Misit Deus hunc angelum ad Agar, per motus precibus Agar, ait Josephus; vel potius, ob reverentiam et gratiam Abraham amici sui, ut ejus prohi, puta Ismaeli consoleret.

FONS. — id est puteus, ut patet vers. 14. Scriptura enim puteum vocat fontem, quia in puteis est fons et scaturigo aquarum.

QUI EST. — « Qui, » scilicet fons in ea parte deserti, qua ex Chanaan per Sur itur in Ægyptum: in Ægyptum enim, utpote patriam suam, fugiens contendit Agar. Hoc desertum Syri vocant Agarim ab Agar: unde proderunt Agareni, qui et Ismaelite, ab Ismael, et Saraceni vocantur, non a Sara uxore Abraham, ut vulgus putat ex S. Hieronymo: sic enim Sarani dicendi essent; sed a Saraca urbe Arabie, inquit Stephanus: ita et Covarruvias, tom. II *Var. resol.* lib. IV, cap. IX (1).

8. AGAR, ANCILLA SARAE, UBI VENIS? — Querit angelus, non quod nesciat, sed ut confessionem peccati eliciat, *q. d.* Quomodo e tam bona et felici domo Abraham, in hoc vagum et miserum exilium te conjecisti? Sic Deus ait Adæ: « Adam, ubi est? » et Caino: « Quid fecisti? »

9. HUMILIARE SUB MANU ILLIUS. — Illius potestati et correctioni te subde. Hæc in Scriptura prima est visio angeli. Nota hic angelorum opus et officium esse homines quasi servos, tum ad Deum, tum ad dominos suos reducere. Rursus, sadum hoc consilium angeli, « Humiliare sub manu illius, » dandum est ancillis et servis immorigeris et fugitivis.

Tropologie, Agar animam peccatricem et poenitentem, Sara Ecclesiam, Abram Christum significat: huic illa reconciliatur per humilem confessionem. Vide Ferum hic.

10. MULTIPlicans MULTIFICABO. — Plurimum multiplicabo tuos posteros ex Ismael, eo quod ipse sit filius Abraham. Ita videmus etiamnum Ismaelitas, sive Saracenos, non tantum Arabiam, Ægyptum, Mauritaniam, Numidiam, Turciam, Persiam, Armeniam, sed et Indias, totumque pene Orientem ingenti numero pervasisse et occupasse.

11. VOCABIS NOMEN EJUS ISMAEL, EO QUOD AUDIERIT DEUS AFFLICTIONEM TUAM. — Ismael ergo idem est quod exauditiõ Dei, vel ad verbum, audivit Deus. Ismael ergo idem est quod *שמעאל* *scama el*, id est exaudivit Deus, scilicet orationem tuam, quam fudisti cum affligereris.

Notat recte: Abulensi Pererius, quinque, aut potius sex viris illustribus, prenumtium esse nomen a Deo ante eorum nativitatem. *Primus* est Ismael hic. *Secundus* est Isaac, *Gen.* xvii, 19. *Tertius* est Salomon, I *Paralp.* xxii, 9. *Quartus* est Josias, III *Reg.* xiii, 2. *Quintus* est Joannes Baptistæ,

(1) *עור* est *Pelusium* ad Nilii ostium.

Luc. i, 60. *Scitus* est Jesus Christus, *Matth.* i, 21.

AFFLICTIONEM TUAM. — Rabbinus, quos sequitur Abulensis, tradunt quod Agar partim in penam contempte domine suæ, partim ex labore illineris, fetum in utero exliverit, hancque intelligi hic afflictionem Agari; sed quia acquievit angelo suadenti reditum et humiliationem sub domina sua, hæc de causa Deus vivificavit fetum ex utero extinctum, et hoc esse quod ait angelus: « Ecce concepisti, » vel, ut ipsi vertunt, *concepisti, q. d.* Nuper concepisti ex Abram, sed nunc rursus concepisti ex Deo fetum tum mortuum vivificante; ideoque vocabis nomen prolis Ismael, quia Deus exaudivit preces afflictionis tue, fetum resuscitando. Verum hæc sunt fragmenta Judæorum; afflictionem ergo hic intelligit famem, sitim, labores, anxietates aliisque ærummas fugæ et itineris.

12. HIC ERIT FERUS HOMO. — Hebraice, hic erit *פרי* *pere*, puta onager, ut vertit Chaldaeus, id est, instar onagri ferus, durus, intracabilis, solivagus, et incertis sedibus errans, jugique impatiens. Nam, ut ait *Job*, cap. xi, vers. 12: « Vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri, se liberum natum putat. »

Nota: Angelus hæc prædicit non tantum de Ismael, sed de posteris ejus: quales illos etiam hodie videmus et experimur. Vide Ammianum Marcellinum, lib. XIV *De Moribus Saracenorum*.

MANUS EJUS CONTRA OMNES, ET MANUS OMNIUM CONTRA EUM, — *q. d.* Posteri Ismael omnes impugnabunt, et ab omnibus impugnabuntur. Nam in circuitu deserti Pharan, in quo habitavit Ismael, multe gentes habitabant, que contra Ismael ejusque posteros pugnare solebant (2).

ET E REGIONE UNIVERSORUM FRATRUM SUORUM FIGET TABERNACULA, — *q. d.* Ismael erit audax et impavidus; erit enim ipse non pars unius gentis, sed per se separatim unam gentem constituet (idque in gratiam Abraham, cujus ipse est filius), quæ secure ex adverso fratrum suorum, et de quorumlibet hominum habitare audeat (3).

Nota: Fratres Ismael fuerunt Isaac, alique filii Abraham, nati ex Cetara; ex horum adverso habitavit Ismael in deserto Pharan, *Genes.* cap. xxi. FIGET TABERNACULA. — Ita etiamnum Nomades alique Ismaelite permulti, non in domibus, sed in papilionibus habitant. Hæc sunt tabernacula Cedar, de quibus *Cant.* cap. i, vers. 5.

13. VOCABIS NOMEN DOMINI. — Invocabit nomen Domini, dicens id quod sequitur:

(2) « Ismaelite, sive Arabes, erraticum vitæ genus agentes, adhuc hodie Arabiam omnem, et vicinarum regionum fines latrociniis infestos faciunt. In quoslibet si impune possint, eos spoliari, impetum faciunt, omnesque vicissim ab eis cavent, uti notum est ex itinerariis. » Ita Rosenmullerus ad h. l.

(3) Hebr. *ad faciem omnium fratrum suorum habitabit*, id est, fratribus suis ab Oriente. Hebræi enim, cum situm regionis describere volunt, faciem ad Orientem *conterere* solent.

Deus potest dispensare in polygamia. Abraham, sicut legitur, in lege natura.

Quo titu. 167

Fons Hebraicis est puteus.

Tabula Saraceni et Agareni.

Moribus, id est, habitum constantem.

Hebræi habentur Ismael esse resuscitatum.

Vers. 12. Ismael fuit onager.

Vers. 13.

TO DEUS, QUI VIDISTI ME.—Nota: Agar angelum vocat Deum, quia Dei personam representabat, uti vicereus representat regem. Tu ergo, o Deus, id est, o angelo vice Dei, vidisti, id est respexisti me, meamque afflictionem, mei curam et providentiam egisti in horribili hoc deserto. Agitenim hic Agar gratias Deo pro ejus paternam erga se visitatione, providentia et tutela. Ita Cajetanus, Lipsomanus et alii.

Secundo, Vatablus vertit, tu es Deus visionis, quia scilicet vides omnia, adeoque me etiam vagam et profugam in deserto, ubi nemo alius me videt aut curat. Unde Chaldaeus vertit, tu es Deus videns omnia (1).

VIDI POSTERIORA (id est tergum) VIDENTIS ME—, puta Dei, vel potius angeli Deum representantis, q. d. Ilis oculis aspexi Deum, aut potius angelum, a tergo mihi obversum, cum me alloqueretur.

Nota: Deus, aut potius angelus Deum representans, Agar æque ac Mosi, *Exodi xxxiii, 23*, non faciem, sed tergum tantum ostendit in corpore a se assumpto: idque ut significaret faciem, id est clarum Dei cognitionem et visionem, non tantum essentia divine, sed et glorie corporis a Deo assumpti, quæ majestati Dei aliquatenus respondeat, et in facie de more maxime

(1) Rosenmuller Hebræa sic cum Syro vertit, tu es Deus visionis (est enim אֵלֹהִים nomen quale אֵלֹהִים afflictio), id est conspicuus, qui se conspicendum prebet. Septuaginta et Hieronymus hanc vocem habuere pro participio suffixo primæ personæ, sed id foret אֵלֹהִים , sive, in pausa, אֵלֹהִים . Postremum hujus versus membrum interpretes varie exponunt; Rosenmuller hoc modo: An etiam hic video, scil. lucem, id est, adhuc vivo, post visionem, scil. Dei. אֵלֹהִים enim, ait, nec est ego videns, nec videns me, sed idem quod nomen אֵלֹהִים , mutato tantum, propter paucam, sheva composito in analogam vocalem longam.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus pactum inquit cum Abrahamo, pactique signum instituit circumcisionem. Secundo, vers. 15, promittit ei filium Isaac. Tertio, vers. 23, Abraham se suosque circumcidit.

1. Postquam vero nonaginta et novem annorum esse cœperat, apparuit ei Dominus, dixitque ad eum: Ego Deus omnipotens, ambula coram me, et esto perfectus. 2. Ponamque fœdus meum inter me et te, et multiplicabo te vehementer nimis. 3. Cecidit Abram pronus in faciem. 4. Dixitque ei Deus: Ego sum, et pactum meum tecum, erisque pater multarum gentium. 5. Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram; sed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium constitui te. 6. Faciamque te crescere vehementissime, et ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur. 7. Et statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno: ut sim Deus tuus, et semini tui post te. 8. Daboque

resplendeat, non posse capi ab oculo mortali.

Rursum, quia Agar hic imperfecte Deum cognoscebat et diligebat, utpote que obedientiam heræ suæ fugiebat, Deum quoque iugebat; ideoque necdum reversa, necdum plene conversa, Deo quasi tergum ostendit: hinc vicissim ei Deus non faciem, sed tergum suum ostendit. Hoc ergo Deus egit foris in oculis corporalibus Agar, quod apud illam agebatur in oculis cordis. Eadem de causa, teste S. Gregorio, homil. 23 in *Evangelio*, Christus, gloriosus licet, quasi peregrinus tamen apparuit duobus discipulis in Emmaus, et quasi hortulanus Magdalenæ.

Allegorice, Agar est Synagoga Judæorum, Sara est Ecclesia Christianorum, cui illa insultans expellitur. Vide Rupertum, lib. V, cap. xxv.

Alii, imo contrarie, puta negative, licet vertunt et explicant Vatablus et Cajetanus hoc modo, q. d. Vidine illum abeuntem qui vidit me, sive apparuit mihi? non vidi. Unde cognovi esse angelum Domini; nam quamdiu colloquebatur mecum, videbam illum: mox ita disparuit, ut videre non potuerim; quem abeuntem videre potuissem, si homo fuisset. Vere ergo cognovi Dominum misisse ad me angelum suum, qui me consolaretur. Quasi Agar hic a subita disparitione colligat angelum esse Domini. Verum Septuaginta, Chaldaei, Noster et alii passim hæc non negative, sed affirmative vertunt.

14. APPELLAVIT — ipsa Agar, vel quisque hoc nomen dedit fonti, sive puteo (2).

15. PEPERITQUE, — postquam angeli consilium secuta, domum reversa, Abraham et Saræ, humiliando se, reconciliata est.

(2) Alii vertunt hebr., puteum vicentis, scil. Dei, visionis qua se Deus mihi ostendit. Gesenius, puteum vitæ, visionis, id est, ad quem conspiciat Deus sine vitæ jactura; quod durius videtur.

aem terram Chanaan in possessionem æternam, eroque Deus eorum. 9. Dixit iterum Deus ad Abraham: Et tu ergo custodies pactum meum, et semen tuum post te in generationibus suis. 10. Hoc est pactum meum quod observabitis inter me et vos, et semen tuum post te. Circumcidetur ex vobis omne masculinum: 11. et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me et vos. 12. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris; tam vernaculus, quam emptitius circumcidetur, et quicumque non fuerit de stirpe vestra: 13. eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. 14. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delectabitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. 15. Dixit quoque Deus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram. 16. Et benedicam ei, et ex illa dabo tibi filium cui benedicurus sum, eritque in nationes, et reges populorum orientur ex eo. 17. Cecidit Abraham in faciem suam, et risit, dicens in corde suo: Putasne centenario nasceretur filius? et Sara nonagenaria pariet? 18. Dixitque ad Deum: Utinam Ismael vivat coram te. 19. Et ait Deus ad Abraham: Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac, et constituam pactum meum illi in fœdus sempiternum, et semini ejus post eum. 20. Super Ismael quoque exaudivi te: ecce benedicam ei, et angeho et multiplicabo eum valde: duodecim duces generabit, et faciam illum in gentem magnam. 21. Pactum vero meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero. 22. Cumque finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ad Abraham. 23. Tulit autem Abraham Ismael filium suum, et omnes vernaculos domus suæ: universosque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus suæ: et circumcidit carnem præputii eorum statim in ipsa die, sicuti præceperat ei Deus. 24. Abraham nonaginta et novem erat annorum, quando circumcidit carnem præputii sui. 25. Et Ismael filius tredecim annos impleverat tempore circumcisionis suæ. 26. Eadem die circumcisis est Abraham et Ismael filius ejus. 27. Et omnes viri domus illius, tam vernaculi, quam emptitii et alienigenæ pariter circumcisi sunt.

1. APPARUIT DOMINUS, — puta angelus vice Dei, Deumque representans in corpore assumpto, ut patet vers. 17 et 22. Ita Cajetanus et alii; idque ad hoc, ne putaret Abram promissionem seminis sibi cap. xv factam, per Ismael esse completam, sed complendam esse in Isaac.

Ego DEUS OMNIPOTENS.—Hebr. אֱלֹהִים el saddai, q. d. Ego sum Deus fortis et liberalis. Nota: Saddai componitur ex שׂדֵי schin articulo relativo, et dai יד, id est sufficientia (ex hoc hebræo dai, vel de, aliqui deducunt Græcum *δαί*; et *δαι*, ac Latinum *Deus*, licet alii Deum a dando, sicut Jovem a juvando dici putent), q. d. Cui est omnis sufficientia, abundantia, copia, plenitudo, copiositas; qui est sufficientissimus, abundantissimus, copiosissimus, adeo ut non tantum per se bonis omnibus abundet, sed etiam aliis omnem sufficientiam et abundantiam tribuat. Nam, ut ait Joannes cap. i, de Filio Dei: «De plenitudine ejus nos omnes accepimus.»

Unde ad Saddai alludit Apostolus I *Timoth.* cap. vi, cum ait: «Neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum.» Hinc et R. Saadías: «Deus, ait, dicitur Saddai, quod sit munificus, efficax, omnipotens; quod ipsius cura, providentia, sapientia, bonitate cuncta existant, vivant

plet.» Quare Aquila, Symmachus et Theodotus, teste Hieronymo, epist. 136, ad Marcellam, et in *Ezech.* cap. x, vers. 3, Saddai vertunt robustum (1), et sufficientem ad omnia perpetranda, ut sit idem quod *ἀρκούντες, παντοκράτες*, id est sibi sufficiens et omnipotens, uti Noster vertere solet.

Secundo, Saddai, ut cum aliis locis, tum *Genes.* cap. xlix, vers. 13, ex Hebræo colligitur, deducitur a שׂדֵי scad, id est uber, mamma: quasi dicas *mammæus*; ex Deo enim, quasi ubere bonis omnibus distento, affluenter bona omnia sugimus. Saddai ergo significat, quod Deus dulcis sit ut mamma et lac; quodque omnia eo charitatis affectu et amore nutrit, quo mater infantem uberibus applicando fovet, lacteque alit ac nutrit; atque uti a רָחֵם rachem, id est matrice, Deus vocatur רַחֵם rachum, id est misericordissimus, ita ab *scad*, id est ubere, vocatur Saddai, id est uberrimus, quasi dicas, divina ubertas. Dicitur ergo Deus Saddai, quod sit munificus, efficax, omnipotens; quod ipsius cura, providentia, sapientia, bonitate cuncta existant, vivant

(1) Ita Ikenius in peculiari Dissertatione. Est autem terminatio pluralis, seu forma nominibus collectivis imprimendis inseriendi, et שׂדֵי pro plurali excellentiæ, idem, quasi dicas *potentissimus*.

et moventur; quodque omnes homines et creature de ejus inexhausta plenitudine existentiam, vitam, operationes, bonaque omnia, tanquam de immenso et inexhausto thesauro hauriant et accipiant. Unde *Saddai* explicans Paulus *Actor*. cap. xvii: «Deus, ait, non est indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam, et inspirationem, (halitum) et omnia,» etc.

Sic Plato inter hæc tria, *ἐξουσία, ἀνάγκη, ἐπιθυμία*, inopia, sufficientia, effusio, distinguens, solum effusionem bonitatis Deo tribuit: sicut enim crater aliquis vino plenus et superplenus effluit et superfluit, ita et Deus Deique bonitas.

Platonem reprehendit Nazianzenus, orat. 4. *De Filio*, sed hæcenus tantum quod hoc crateris exemplo, effusionem quamdam non voluntariam, nec liberam, sed naturalem et necessariam, Deo tribuere videatur: alioqui ipse Nazianzenus, orat. *De Pascha*, hanc effusionem in Deo admittit.

Dicit ergo Deus Abrahamæ: Ego sum Deus *Saddai*, sufficientissimus, copiosissimus, ditissimus, munificentissimus, qui te ditare bonisque omnibus cumulare possum et volo. Ambula ergo coram me, ut capax sis harum opum, utque dignus sis iis bonis, que tibi promisi. Pari modo dixit Deus Jacobo *Genes*. cap. xxxv, vers. 11: «Ego Deus omnipotens (hebraice *Saddai*), ideoque ex me cresce et multiplicare.» Et Isaac ad Jacob, *Gen*. cap. xxvii, vers. 3: «Deus, inquit, omnipotens (hebr. *Saddai*) benedicit tibi, et crescere te faciat atque multiplicet.» Et hoc est quod Deus dixit Moysi *Exod*. cap. vi: «Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac et Jacob in Deo omnipotente (instar Dei *Saddai*, tanquam Deus *Saddai*, ut habent hebræa), et nomen Adonai non indicavi eis.»

Moraliter, nihil meo sensu dicit nisi Deus *Saddai*.

Deus ergo est noster *Saddai*, qui satiat, qui replet in bonis omne desiderium nostrum: cur ergo, infelix homo, per multa vagaris, requiem quaeris, et non invenis? amas opes, non satiaris, quia non sunt *Saddai*: amas honores, non expleris, quia non sunt *Saddai*; amas gratiam et pulchritudinem corporum, non sunt illa tuum *Saddai*. O cor humanum, cor indiguum, cor æternas expertum, ærumnis obrutum, quid per vana, exilia, brevia et fallacia bona frustra discurris? illa famem, illa sitim anime tue satiare non possunt. Ama tuum *Saddai*: ille solus sinus omnes anime tue implere potest: ipse solus torrente, imo pelago voluptatum potare te sufficit, quoniam apud ipsum est fons vite: ipse est rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memorie continuatio æternitatis: ipse suis est, et erit omnia in omnibus. Delectat te gloria? «Gloria et divitiæ in domo ejus;» delectat te pulchritudo? «fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum;» delectat te sapientia? «o altitudo divitarum sapientiæ et scientiæ Dei!» delectat te sapor, vina, deliciae? «satiabimur, cum apparuerit gloria tua;» et, «inebriabuntur ab ubertate domus tuæ.» Mirum Deus omnes gloriæ, omnes

opum, omnes scientiæ, omnes gaudii, omnes deliciarum suarum thesauros, imo se totum in electos amicos suos in celo transfundet. In hoc ergo unico bono tuo, o anima mea, te totam dedige. Hæc requies est, hoc centrum cordis tui: hoc unicum omnibus volis et studiis prosequere. Dicit ergo cum S. P. N. Ignatio: «Domine, quid volo aut quid velim extra te? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.» Et cum S. Ludovico: «Divitiæ meæ Christus, desint cætera. Omnis copia, que Deus meus non est, mihi inopia est.»

AMBULA CORAM ME, — uti servus coram domino, discipulus coram magistro, miles coram duce, filius coram patre, illi per omnia presto, obsequens, fidelis, ut illi sincere, accurate, perfecte serviat, obediat, placeat. Unde Septuaginta vertunt, *complace coram me*; Chaldeeus, *servus coram me*. Hoc est quod canit Zacharias: «Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris.» Sic fecit Henoch cap. v, vers. 22, et Noe cap. vi, vers. 6. Felix qui Deum semper præsentem cogitat, reveretur, et quasi coram presente ubique ambulat, suaque omnia agit et operatur. Audiant Christiani Gentilem Senecam, *epist.* 10: «Sic vive, inquit, cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.» Audiant Salomonem *Prov.* cap. iii, vers. 6: «In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos;» et Tobiam ad filium, cap. vi, vers. 6: «Omnibus diebus vite tue in mente habeto Deum;» et Michæam, cap. vi, vers. 8: «Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: utique facere judicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo.» Nota hic tres gradus et status Abrahami cuique in exemplum virtutis proponi. A capite enim xii lucusque Abram descriptus fuit ut incipiens: hic vero usque ad cap. xxi describitur ut proficiens. Denique a cap. xxii usque ad xvi describitur ut perfectus. Proficienter ergo hoc primum datur præsentie Dei præceptum: «Ambula coram me.»

Porro hujus præsentie Dei fructus *primus* est, fuga peccati: «Memento Dei, et non peccabis,» ait S. Ignatius ad *Heronem*, et Clemens Alexandrinus, lib. iii *Pædagogici*, cap. v: «Hæc solum ratione fit ut quis nunquam labatur, si Deum sibi ipsi semper adesse existimat.» Scortum sollicitabat S. Ephrem ad seclum; ille in speciem annuit, modo id fieret in foro: omne scortum dicere, hoc fore infame et pudendum; tum Ephrem: «Quanto magis pudere debet te coram Deo, qui omnia etiam occultissima intuetur? Quo responso perculsa meretrix, veniam petit, et monasticam vitam amplexa est. Ita Susanna mori maluit, «quam peccare in conspectu Domini.» Ita et sanctus ille qui Thaldem convertit.

Secundus fructus est victoria tentationum, periculorum et inimicorum. *Psal.* cap. xxiv, vers. 4

Locum moralem de presentia Dei.

Ejusdem classis Titiana.

«Esi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.» Ita Machabei, «Dominum orantes cordibus,» prostraverunt Nicanorem cum 35 millibus, «præsentia Dei magnifice delectati,» lib. ii *Machab.* xv, 46.

Tertius. «Semper Dei memineris, et cælum mens tua evadet,» ait S. Ephrem. Ita Jacob, videns Dominum eum angelis in scala, ait: «Non est hic aliud nisi domus Dei, et porta cæli.»

Quartus. *Quartus*. Talis est quasi angelus; angeli enim semper vident faciem patris. Talis fuit Elias: «Vivit, ait, Dominus, in cujus conspectu sto,» lib. iii *Reg.* cap. xvii, vers. 1.

Quintus. *Quintus*. Talis mire excitatur ad amorem Dei, semperque letatur, quia Dei præsentia fruitur. Ita David *Psal.* cap. xv: «Providebam Dominum in conspectu meo semper;» ac subdit: «Propter hoc letatum est cor meum, et exultavit lingua mea;» nam, ut ait S. Paulus: «Qui adhæret Domino, unus spiritus est.»

Sextus. *Sextus*. Hæc Dei præsentia fugat iram, concupiscentiam, distractiones, hominemque facit perfectum. Ita S. Dositheus, ut habetur in ejus Vita, ex hoc S. Dorothei præcepto: «Cogita semper Deum tibi præsentem, et te coram illo stare,» ex dissoluto milite monachus perfectus evasit.

ESTO PERFECTUS. — Conare perfecte legem et voluntatem meam implere, atque opera tua omnia et singula perfecte facere, sic ut in iis nihil desit, nihil carpi possit; teque omnibus virtutibus perice. Unde Septuaginta vertunt *ἵνα ἀπερρατο; esto irreprehensibilis*. Mercedem subjungit, dicens:

2. PONAM FORDES MEUR INTER ME ET TE. — Si videret perfecte coram me ambulaveris, amicitiam et frædus peculiare tecum sanciam et colam, ut ego peculiari cura te tuosque præ aliis hominibus ac gentibus protegam, dirigam et promoveam, vocerque Deus Abrahamæ: tu vicissim peculiari fide, obedientia et cultu mihi servias; hujusque fæderis symbolum et signum dabo circumcisionem, vers. 10 (1).

Nota: Perfectionem Deus non exegit ab Abrahamo juvene, sed sene, cum prope esset, ut nasceretur Isaac: in signum, quo tempore Christi Deus exigeret perfectionem a fidelibus. Religio enim Christi non est aliud, quam disciplina, officium et conatus ad summam perfectionem.

Media ad eximiam etiam Religiosorum, perfectionem suggerit sanctus quidam doctor, scilicet: *primo*, ambulare jugiter coram Deo; *secundo*, in omnibus, tam tristibus, quam lætis, conformare se voluntati Dei, ac dicere: Fiat voluntas tua; sit nomen Domini benedictum. *Tertio*, vis cito esse perfectus: recipe te in fundum ani-

(1) Frædus generale jam inerat Deus cum Abrahamo cap. xv, sed hic speciale circumcisionis spectatur, ut liquet ex sequentibus.

Media novem ad primam secundam tertiam.

me tue, ac inibi diligenter scrutare quid te maxime inhibeat et distinet, ne purus sis et liber, ac agilis ad obsequium Dei, omnemque virtutem, et hunc laqueum, hunc lapidem qui te detinet, radicitus reseca, et in profundum maris demerge: alioqui fac quod vis, omnia erunt frustra. Hæc mortificatio dura est, et viva quædam mors, quam carnem quasi ab ossibus abradit: sed necessaria, et usu ipso fit facilis. *Quarto*, natura nostra fallacissima est, ac mille angulis et versutis prædita, in quibus seipsum fovet ac retinet: que nisi funditus extirpentur, parum proficiet; inter hæc maximum est, quod etiam Sanctos tenet, etiam subinde monachos, velle videri, velle ut alii ad eos se convertant, ut ipsis deferant honorem, etc. Hoc plane abnegandum est, ut funditus venias ad illud Joannis Baptistæ: «Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus (Christi).» Hinc *quinto*, abstrahere te saltem mente ab omnibus hominibus. *Sexto*, expedi te ab omnibus rebus, que si tibi acciderent, affectus adhesionem, et curas nimias ac sollicitudines adhererent: a quibuscumque intro receptis imagibus mundum et liberum te serva. *Septimo*, animum tuum fige in Deo, quasi in scopo; cætera, ut jejunia, vigiliæ, pauperiæ huc refer, tantumque ex iis assume, quantum tibi ad finem hunc utile est. *Octavo*, sic te in omnibus Deo resigna, ut si quis vasto jactetur pelago, ac pallio residet: talis enim quid agat, nisi ut Deo se totum resignet? sic et tu facito. *Nono*, disce contemnere omnia, et contentari ab omnibus, ut cum S. Paulo fias purgamentum mundi, et peripsema omnium.

3. CECIDIT, — adorans et gratias agens Deo.

4. EGO SUM. — Ego sum qui sum; sum æternus, sum immutabilis, sum constans et fidelis in promissis, ideoque pactum meum, quod tecum hisce verbis sancio, erit immutabile et irrevocabile. S. Hieronymus, *Epistola ad Marcellam*, notat leum tantum esse; quia non novit fuisse, nec fore; cuius essentia est esse, et cui nostrum esse comparatum non est, de quo plura *Exodi* cap. iii et vi.

NEC ULTRA VOCABITUR NOMEN TUUM ABRAHAM, SED APPELLABERIS ABRAHAM. — Abram hebraice dicitur quasi *ab ram*, id est, pater magnæ et excelsæ multitudinis, sui pater excelsus, qui excelsa cogitat, in excelsis, v. g. in cælestibus habitat, excelsa et divina mollitur et agitat.

Nunc Deus Abram vocat Abraham quasi *אברהם* ab *ram amon*, id est, pater magnæ et excelsæ multitudinis, sui pater multorum excelsorum; quia, ut sequitur, «constitui te patrem multarum gentium,» puta Judeorum et Christianorum. Quia ergo Abraham hactenus suo nomine bene usus fuit, beneque ipsi vita excelsa respondit: hinc aliud hic suscipere meretur, quo alios quoque multos excelsos faciat. Si et nos respondeamus nomini nostro, quod a Christo accipimus, dabit nobis aliud novum, quod os Domini nominabit, *Isaie* cap. lxxv, vers. 2; *Apoc.* iii, 12.

Quartus.

Quintus.

Sextus.

Septimus.

Octavus.

Nonus.

Vers. 3.

Vers. 4.

Vers. 5.

Cor Abram dicitur ab Abraham?

Nomen ergo Abraham est quasi columna, in qua Deus promissionem posteritatis, et seminis fidelit electique, inscripsit ad eternitatem, ait S. Chrysostomus hic. Vide laudes Abraham decantatas ab Ecclesiastico, cap. XLIV, vers. 20.

Nota ex Apostolo Rom. cap. IX, vers. 3, 6, 7, posteros Abraham litteraliter hic accipi naturales et carnales, puta Judeos, qui in duodecim tribus, quasi 12 gentes fuerunt divisi.

Allogorice vero et potissimum hic accipi spirituales Abraham filios, puta fideles, qui fidem et pietatem Abraham imitantur; quales primo fuerunt Judei: deinde sub Christo patres Judei et Gentes omnes: hi enim proprie vocantur multae Gentes, et inter has multi fuerunt excelsi, puta Apostoli, Martyres, Doctores, Virgines, etc. Miscet ergo hic Deus promissiones spirituales cum carnalibus, ut dixi Roman. IX, 6.

Abraham ergo est pater omnium excelsorum, puta cœlicolarum, videlicet 144 millium signatorum ex Judeis, et turbæ magnæ signatæ ex Gentibus, quam dinumerare nemo poterat, Apoc. VII, 9.

Notat Hebræi, S. Hieronymus, Lipomannus et alii, ad Abram addi litteram *he*, ut fiat *Abraham*, eandem addi quoque *Sarai*, ut fiat *Sarah*, quæ littera *he* præcipua est in nomine tetragrammato Dei: his enim in eo ponitur, quasi per hoc indicet Deus Messiam, qui Deus est, Deique filius, puta Jesum Christum, ex Abraham et Sarah nascenturum.

Adit Pererius *he* significare quinque, puta quintum millenarium annorum mundi, cuius initio ex Abraham et Sarah natus est Christus. Verum verius est Christum natum esse sub finem quarti millenarii.

Notat secundo, Philo lib. *De Gigantibus*, Abram dictum esse patrem excelsum, quia erat astrologus, quia alta et cœlestia scrutabatur; postea vero dictum esse Abraham, quasi *הברון* *בר* *הברון*, id est, pater electus magni soni vel vocis, sive pater electæ consonantiæ: ea autem est intellectus, vox et vita probi viri: hic enim est electus et purgatus, atque pater vocis et consonantiæ, qua Dei laudes personamus, eique in omni vita factis dietisque nostris consonamus.

Ex Abram ergo factus est Abraham, id est, ex astrologo divinus, ex homine colli homo Dei: ita Philo. Sed hæc symbolica et mystica sunt.

Nota tertio, hic memoria lapsus videri Chrysostomum, dum ait Abram significare transiorem, itaque vocatum esse a parentibus, eo quod presagiret ejus transitum ex Ur Chaldeo- rum in Chanana: confundit enim Chrysostomus nomen Abram cum nomine Hebræus, quod transiorem significat; aut certe putat Abram a parentibus vocatum esse Hebræum, quod non est verisimile.

6. REGESQUE EX TE EGREDIENTUR. — Puta reges Israel et Juda ex Jacob: ex Esau reges Idumæorum et Amaleitarum; quin et Ismael, alique ex Cœtra geniti suos habuere reges.

7. ET STATUM. — Hebræice הַקִּימוֹתִי *hakimotai*, Ver. 7. stare faciam, stabiliam, confirmabo pactum quod jam tecum in eo, ut dixi vers. 4.

FODERE SEMPTERNO. — Fœdus hoc æternum fuit, non absolute, sed respective in semine carnali, puta Judeis. Duravit enim tam diu, quam diu duravit Judæorum Ecclesia et respublica. Sed in semine spirituali, puta fidelibus, absolute æternum est.

UT SIM DEUS TUIS, ET SEMINIS TUI POST TE, — *q. d.* Ea lege et conditione pactum tecum et cum tuis, o Abram, in eo, ut scilicet sim tuus tuorumque Deus, nimirum ut a vobis solus adorer et colar, utque a me solo pendeatis; ego vicissim vos quasi peculium meum amem, curem, protegam et benedicam. Ita Vatablus et alii.

9. CUSTODIES, — custodi. Ita S. Augustinus. Ver. 9.

40. HOC EST PACTUM, — hoc est signum pacti jam tecum inito, patet ex sequent. Unde Apostolus, Rom. IV, 11, loquens de Abram: « Signum, inquit, accepit circumcisionis signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium præ præputium (præputiatorum, puta Gentilium). »

Nota breviter hic usum et causas hujus signi, puta circumcisionis: primo enim erat hoc signum memorativum pacti hic a Deo cum Abraham inito, ut Judei dum circumciderentur, vel circumcisos se cogitabant, recordarentur se jam transisse in lætus hoc cum Deo initum, adeoque esse se populum Deo dicatum et consecratum. Sicut ergo dæmon, qui est simia Dei, suis sagis in fronte stigma imprimit, quo notantur, significanturque esse sui juris, suæ oves, suum peculium, sua mœcipia: ita multo magis Deus omnium Dominus voluit Abraham et Judeis hoc stigma circumcisionis in carne sensibiliter, intime et indelebiter incidere, ut significaretur eos transisse in jus Dei, esseque Dei populum et peculium.

Secundo, circumcisio erat signum representativum fidei Abraham, et justitiæ per eam adeptæ, uti ait Apostolus verbis paulo ante citatis.

Tertio, erat hoc signum distinctivum fidelium Tercia ab infidelibus, puta Judæorum a Gentilibus.

Quarto, erat hoc signum demonstrativum et purgativum peccati originalis, uti docent Patres: circumcidebatur enim membrum genitale, quo peccatum originale transfunditur; de qua re vide S. Thomam, Suarez et Scholasticos.

Quinto, erat præfigurativum baptismi: tam enim baptismus quam circumcisio, primum est Sacramentum et initiativum veræ religionis et fidei, ejusque est publica professio et obligatio; ac consequenter est adoptio et scriptio in Ecclesiam Dei, ejusque jura et præmia.

Hæc de causa novum nomen in circumcissione, uti jam in baptismo, circumcisse imponi solebat: uti hic Abram circumcidendus, pro Abram vocatus est Abraham; quia per circumcissionem, in

Ismael et Esau non obligati ad circumcissionem.

Circumcisio instituta, usque, originale.

Secundo.

Vers. 11. Circumcisio cur in tali membro?

Circumcisio spiritalis triplex.

nomen, gentem et religionem novam, puta Judaicam, asciscerantur. Sic et Romani puellis octavo die a nativitate, pueris nono die nomen imponebant: cuius rei causam dat Plutarchus, Quæst. 102 in Quæst. Rom.

CIRCUMCIDETUR EX VOBIS OMNE MASCULINUM. — Abraham ex vi hujus legis, tenebatur circumcidere suam familiam, ac consequenter et Ismael et Esau. Quando vero Ismael et Esau separati sunt a familia Abraham et Isaac, non amplius obligati fuerunt circumcidere suas proles; Jacob autem ad id obligatus fuit, quia ex omnibus ejus filiis collecta fuit familia Abraham (puta populus Dei, ex quo Christus erat nasciturus), quæ a lege obligabatur. Idumæi tamen, Saraceni, Ammonitæ et alii quoque populi receperunt circumcissionem, non ut Sacramentum legis veteris, sed intentione profitendi legem Mosaicam (sic enim se fuisse profitendi), sed tantum ex humana quoad consuetudinem, ad imitationem suorum parens, ideoque lege Mosaicæ non fuerunt obligati.

Adde, valde probabile est, quod docet Sebastianus Episcopus Oxoniensis, et ex eo Franciscus Suarez, III part., Quæst. LXX, dist. XXIX, sect. 2, scilicet circumcissionem, quatenus ipsa fuit remedium, quo remittebatur peccatum originale, et professio fidei de Christo venturo, potuisse esse in usu omnium gentium; poterunt enim ipse hoc signum eligere inter alia, quod sine dubio validum erat ad talem effectum, si ea intentione fieret, quamvis non fieret cum intentione profitendi judaismum, seque illi populo adjungendi. Itaque tales circumcissione expiabantur a peccato originali, non vero obligabantur ad legem Mosaicam.

OMNE MASCULINUM. — Fallitur ergo Strabo, lib. XVII, qui etiam feminas putat circumcisas fuisse: circumcisio enim data est vel maxime ad hoc, ut ea, quasi signo, distingueretur populus Abrahamiticus ab aliis gentibus; hæc autem populi distinctio petitur a maribus, non a feminis.

11. CIRCUMCIDETIS CARNEM PRÆPUTII. — Quæres, cur in hoc membro præputii instituta sit a Deo circumcisio? Respondeo primo, quia in hoc membro Adam primo inobediens sue effectum, et carnis rebellionem sensit.

Secundo, quia hoc membro generamur, et transfunditur peccatum originale, quod circumcissione curatur.

Tertio, ut significaretur Christus redemptor, et novi fœderis institutor generandus ex Abraham semine.

Allogorice, circumcisio typus fuit baptismi et penitentiæ; tropologice, mortificationis luxuriæ omniumque vitiorum; anagogice, resurrectionis, quæ fiet octavo die, id est octavo mundi ætate et sæculo, in qua circumcietur omnis carnis naturæque corruptio. Vide Rupertum et Orige-

nem, homil. 3. Vide et Barradium *De Circumcissione Christi*.

12. INFANS OCTO DIERUM. — Nota, non potuisse præverti octavum diem, quia ante illum infans nimis tener est, et incertum est an sit vitalis futurus, ut ex Galeno docet Franciscus Valesius, *Sacra Philosophia* cap. XVIII.

Nota: Si infans ante octavum diem periculum vitæ adiret, poterat æque ut femina salvari, remediis et ritibus legis nature.

Nota secundo: Justa de causa poterat circumcisio differri post octavum diem, ut dilata est in deserto per 40 annos, ob continuam peregrinationem, Josue V, 6. Ita Theodoretus et Josephus.

CIRCUMCIDETUR. — Censent aliqui, ut S. Augustinus, S. Bernardus et Magister Sententiarum, Judæos solitos esse circumcidi cultro lapideo; tali enim usus est Moses, *Exod. IV*, et Josue cap. V. Verum nihil tale hic præcipitur: imo S. Justinus *Contra Tryphonem* testatur sua ætate Judæos non lapideo, sed ferreo cultro usos esse in circumcissione. Ita S. Thomas, vel potius Thomas Anglicus, Lyranus, Tostatus et alii.

TAM VERNACULUS QUAM EMPTIUS CIRCUMCIDETUR, ET QUICUNQUE (SERVUS VESTER) NON FUERIT DE STIRPE VESTRA. — Hebræa clarius hæc respondendo exprimitur hoc modo: « Omnis servus domini natus et emptius, qui non est de semine tuo, circumcidendus circumcietur. »

Est hic triplex expositio et sententia. Prima Cajetani, Lipomani, Lyrani et S. Ambrosii, qui putant omnes qui erant de familia Abraham, etiam servos, quin et famulos liberos, hic obligari ad circumcissionem. Secunda est Pererii, Soti, Alensis, Bonaventure, Rupertii, nullum adu- lum servum hic obligari ad se, vel suas proles circumcidendum, nisi ipse sponte in id consentiat. In hæc inclinatur Suarez, III part., Quæst. LXX, art. 2, dist. XXIX, sect. 2, *q. d.* « Servus emptius circumcietur, » id est, circumcidi poterit, si videlicet velit ad vestrum populum transire, et fieri Judæus. Tertia sententia, et S. Scripturæ conformior, est Abulensis, qui censet, non famulos liberos, non mercenarios; sed servos, sive mœcipia Hebræorum, etiamsi essent alienigenæ, coactos fuisse circumcidi, sive vernæ essent, id est, domi heri nati; sive emptius, sub quibus et bello captos accipie: est enim omnium par ratio. Nec id mirum: est enim, ait Aristoteles, lib. V *Ethicorum*, servus possessio domini; et, ut Hebræa hic habent, servus est pretium aut possessio pecunie domini, quasi qui pecunia emptus, pos. ideatur a domino instar pecunie. Secundo, quia circumcietur præceptum significat, quod elides, si subaudias, « si velit: » fertur enim hic lex de circumcissione. Accedit, quod in Hebræo est, *him-mol rim-mol*, circumciedendo circumcietur, *q. d.* omnino circumcietur. Et ita hoc Dei præceptum videtur intellexisse Abraham, ut satis liquet vers. 23, ubi dicitur Abraham circumcidisse Ismael et

Vers. 12. Circumcisio cur dilata in octavum diem?

An cultro lapideo peccata circumcietur?

Servus Hebræorum etiam emptius fuit circumcissus. Prob. Primo. Secundo.

servos omnes, « sicut præceperat ei Deus; » ergo circumcisio servis non permessa, sed præcepta fuit: sicut enim Deus eam imposuit Abraham et posteris ejus, ita et servis eorum: hi enim herorum suorum sunt mancipia; præsertim, quia circumcisio et judaismus servis tunc erat utilis et honorifica: per eam enim aggregabantur familiae Abraham et populo Dei. *Tertio*, quia aliqui non fuisset distinctio inter servum et mercenarium, quam tamen ponit Deus, *Exodi* XII, 44; nam et mercenarii, si volebant, poterant circumcidi, itaque comedere pascua. Distinctio ergo fuit hæc, quod servi tenebantur circumcidi, non mercenarii. Ratio legis erat, ut familia Abraham tota esset Deo dicata, utque cultus Dei, fides et salus ita ad plures propagaretur, si non amore et sponte, certe metu et coactione. Erat enim illa etas et lex, non florum, sed servorum. Denique si Abraham ejusque posteri queri non poterant, hoc onus sibi a Deo imponi, quid de eo queri poterant Abraham mancipia?

Vers. 14. 14. DELEBITUR ANIMA ILLA DE POPOLO SUO. — Hebraei sic exponunt, q. d. Si quis Judeorum circumcisis non fuerit, morietur ante annum quinquagesimum, et sine liberis; id ita fieri solitum tradunt, imo fabulantur ipsi.

Secundo. Diodorus et Cajetanus volunt hic sermonem esse de adulto tantum, eumque juberi hic occidi per iudices, si circumcisionem sui, vel suorum negligat. Verum ex antecedentibus, maxime vers. 12, patet Deum hic omnibus incircumcis, etiam infantibus ponam mortis intendere.

Tertio. Vatablus sic exponit: « Delebitur anima, » id est, homo ille non censebitur in populo meo, non censebitur filius Abraham, nec heres Chanaan aliarumque mearum promissionum. Rursus, non erit participes passionis Christi, quæ circumcisio fuit figurata, non in infantia, sed in adolescentia. Tunc enim, utpote rationis compos, debebat negligentiam varentum supplere, et curare se circumcidi. Huic esse sensum patet ex eo quod sequitur: « Quia pactum meum irritum fecit, » id est, violavit: hoc autem nemo facit in infantia, sed in adolescentia, cum rationis est compos.

Quarto. Optimum et plenissimum erit sensus, si secundam et tertiam expositionem jungas hoc modo, q. d. Quicumque, etiam infans, circumcisis non fuerit, cum ad adultam ætatem venerit, per iudices morte punietur; quia circumcisionem negligit, non in infantia, sed in adolescentia. Tunc enim, utpote rationis compos, debebat negligentiam varentum supplere, et curare se circumcidi. Huic esse sensum patet ex eo quod sequitur: « Quia pactum meum irritum fecit, » id est, violavit: hoc autem nemo facit in infantia, sed in adolescentia, cum rationis est compos.

Secundo, quia pro *delebitur*, hebraice est כרתה nichrta, id est excidetur; jam excidendi de populo, idem est quod occidi: simili enim mo-

violator sabbati jubetur excidendi de populo, id est, occidi a iudicibus, Num. XV, 31, in hebreo. Ita Pererius. Nec dubium est quin ex hac lege Judæi adultos negligentes circumcisionem morte mulctarint (1).

Rursum, spiritualiter hic per mortem corporalem significatur et intentatur mors spiritualis animæ, et æterna damnatio, illi qui circumcisionem vel infans non susceperit (infanti enim mors animæ infligi potest a Deo, non vero mors corporis a iudice), vel adultus neglexerit: quod scilicet hæc de causa excidatur a familia Abraham, a populo et Ecclesia Dei, ac consequenter ab hereditate cælesti. Unde Septuaginta habent: « Infans qui octavo die non fuerit circumcisis, delibitur de populo suo. » Verum « octavo die » non habent Hebræi. Latine, videturque ab aliquo insertum. dicit enim priorem sensum.

QUIA PACTUM MEUM IRRITUM FECIT, — proprie in adolescentia, ut dixi. *Secundo*, in infantia improprie et passive, q. d. Quia pactum meum in eo irritum fuit et violatum in infantia; non sua, sed parentum culpa, vel etiam casu, ut per hebraismum *hiphil* ponatur pro *cal*. Ita S. Augustinus (quem sequitur Rupertus), lib. XVI *De Civit.* cap. XXVII, qui tamen juxta Septuaginta legendus *octavo die*, pactum hic intelligit illud, quod in initio Deus cum Adam, de non comedendo pomo vetito, quod quia Adam violavit, hinc cum suis posteris perit, et incurrit debitum mortis æternæ: hanc vero mortem acta incurrerunt, quoliquot hoc Adæ peccatum circumcissione non expiarunt. Verum ex precedenti patet hæc intelligenda esse de pacto inito, non cum Adam, sed cum Abrahamo, vers. 10, cujus signum erat circumcisio.

13. NON VOCABIS SARAI, SED SARAM. — « Sarai » idem est, quod princeps vel domina mea, puta domus meæ; « Sara » vero absolute significat principem et dominam, q. d. Sarai hactenus unius mariti et familie fuit domina; jam vero erit Sara, id est, absolute princeps et domina, quia erit mater gentium plurimum, imo cunctarum per Isaac, quem pariet. Ex Isaac enim nascetur Christus, qui erit pater omnium gentium fidelium et Christianarum: harum ergo avia, mater, domina et princeps erit Sara. Ita S. Hieronymus, Ambrosius et alii (2).

Nota: Tam Hebræis, quam Græcis et Latinis moris erat, ut uxor virum dominum, et vicissim viri uxores vocarent dominas, itaque mutuum honorem et amorem testarentur et foverent. Sic Sara Abrahamum vocabat dominum suum, et ipse vicissim eam vocabat Saram, id est dominam.

(1) Sunt qui exstili penam excisionis hæc eo populo Hebræo intelligi opinantur, v. g. Clericus et Michaelis. (2) Juxta Ikenium שרי est *generosa, nobilis, principissa*; Sara vero, *prolifera fecunda*, coll. arab. sara (cum elix hamato), *mutam prolem habuit*. Cæterum nomina mutare, ob memorabiles, qui ipsis accidunt, eventus, apud Orientales Judæorum non est infrequens.

Nota secundo, « Sarai » additur littera *he*, ut fiat *Sarah*, causam dixi vers. 5.

Allgorice, Sara, ait S. Ambrosius, typus est Ecclesie, quæ filios suos gentesque omnes regit prudentissime.

Vers. 16. 16. BENEDICAM EI, — eam sterilem et anum, supra naturam, per miraculum faciam fecundam, ut pariat Isaacum.

REGES — quos nominavi, vers. 6.

Vers. 17. 17. CECIDIT ABRAHAM, etc., ET RISIT, DICENS: PUTASSE CENTENARIO NASCETUR FILIUS? — Non dubitat Abraham de Dei promissione, ut vult S. Chrysostomus et Hieronymus, nam ejus fidem commendat Moses, cap. XV, vers. 6, et Paulus, Rom. IV, 19. Sed verba hæc ejus sunt animi exultantis, gratulabundi et ad tantum, tamque novum et inauditum beneficium obstupescens. Unde Abraham non ex incredulitate, ut aliqui volunt, sed ex ima demissione et reverentia, quasi se indignum agnosens, ut sibi ex Sara nascatur Isaac, non pro Isaaco nascituro, sed pro Ismaele jam nato orat, dicens: « Utinam Ismael vivat coram te. » Ita S. Ambrosius, Augustinus, Rupertus. « Risus Abraham, ait S. Augustinus, Rupertus. « Risus Abraham, ait S. Augustinus, Rupertus. « Risus Abraham, ait S. Augustinus, Rupertus. « Risus Abraham, ait S. Augustinus, Rupertus. »

Addit Cajetanus et Pererius Abrahamum dubitasse, non de potentia Dei, aut veritate promissionis divine, sed an hæc promissio litteraliter et sonat, an parabolice, symbolice, vel enigmatica intelligi deberet. Verum nil tale, imo contrarium potius insinuat tam Mosus hic, quam Paulus, Rom. IV, 19.

PUTASSE CENTENARIO NASCETUR FILIUS? — Quæres an Abraham, quia centenarius, fuerit impotens ad generandum absolute, an tantum respectivo? Aliqui censent eum absolute fuisse impotentem respectu cujuslibet femine, ac consequenter per miraculum fuisse ei absolute restitutum vigoris et potentiam omnem generandi. Probant, quia hæc de causa Apostolus, Rom. IV, 19, absolute vocat corpus Abraham emortuum; itaque eo loco explici.

Verum, re profundius considerata, probabilis mihi videtur Abraham non absolute, sed respectivo tantum fuisse impotentem ad generandum, scilicet respectu Saræ uxoris suæ, utpote quæ erat nonagenaria, et cui jam menstrua fluere desierant: ex tali enim Abraham centenarius suscitare prolem non poterat; poterat tamen ex juniore: nam post mortem Saræ, cum ipse 137 esset annorum, sex proles genuit ex Cetura, utpote quæ adolescentula, vivida erat et fecunda: ad hanc enim satis vigoris et potentie habebat adhuc in illo senio, non vero ad Saram, unde per miraculum id a Deo hic accipit.

Ita esse probatur primo, quia Abraham post generationem Isaac vixit 75 annis; ergo cum genuit Isaac, vigor vite, et consequenter potentia generandi in eo non fuit plane emortua. *Secundo*,

An Abraham absolute impotens fuerit ad generandum?

Respondet, Non, sed tantum respectu Saræ.

Prob. Primo.

Secundo.

homines ea etate vivebant ad ducentos annos, sicut Thare, pater Abraham, vixit 203 annos; ergo non fuerunt decrepiti et impotentes ad generandum anno centesimo; aliqui per dimidium vite et etatis fuissent decrepiti: quod insolitum est, et præter naturam. *Tertio*, quia Jacob Abraham nepos, qui in majoribus fuit laboribus pascenti greges, quam Abraham, genuit Benjamin anno etatis 107, uti ostendam cap. XXXV, vers. 18; ergo Abraham potuit generare anno 100.

Ad argumentum respondeo, Apostolum vocare Abraham corpus emortuum, non absolute, sed respectivo, scilicet respectu Saræ suæ conjugi, unde subdit: « Et emortuum vulvam Saræ. » Nam et et, copulatum et junctum cum et corpus suum emortuum, explicandum est; certum enim est Abraham corpus non fuisse plane emortuum, nam vixit adhuc 75 annos. Alludit ergo Apostolus ad hunc locum, idemque dicit quod hic dicitur: Abraham enim centenarius, et Sara nonagenaria, ita habebant corpus emortuum, ut ex sese invicem non possent generare; ex alia tamen juvenula posset Abraham. Ita S. Augustinus, Eucherius et alii.

Nota: Deus probavit et exacti fidem, spem et longanimitatem Abraham, differens prolem promissam, utpote rem ingentem, per 25 annos; illam enim promisit Abraham, cum ipse 75 esset annorum, cap. XII, vers. 3: hic vero eam præstat, cum ipse esset centum annorum, cum naturaliter res videretur esse desperata.

18. UTINAM ISMAEL VIVAT CORAM TE. — Abulensis dupliciter hæc explicat: primo, admirative, q. d. O Domine, ex quo tantum bonum vixi mihi facere, ut des Isaacum, vivat etiam obsecro coram te Ismael meus; secundo, Abraham, inquit, videns quod Deus ei volebat dare alium filium, puta Isaacum, in quo complendæ erant benedictiones, timuit quod vellet occidere, vel abbreviare dies Ismaelis; ideo rogavit pro eo, dicens: Utinam vivat Ismael. Verum, uti paulo ante dixi, verius est Abraham ex summa humilitate et reverentia non ausum orare pro Isaaco, orasse pro Ismaele, q. d. Utinam saltem Ismaelem in vita conserves, itaque benedicas, uti, vers. 16, benedixisti Isaac quem mihi nasciturum promissisti. Vivat, inquam, Ismael meus coram te, ut scilicet tibi placeat, tuisque mandatis obediat. Ita S. Ambrosius et Vatablus.

Quare cum Deus idipsum annuit et concedat Abraham, vers. 20, hinc probabiliter colligitur Hebræi Ismaelem penitentiam egisse, Deo placuisse, recte et juste vixisse, esseque salvatum. Unde et cap. XXI, 20, Deus dicitur fuisse cum eo; et cap. XXV, vers. 17, post mortem dicitur Ismael appositus ad populum suum.

Alii tamen, ut Lipomannus et Pererius, de Ismaelis salute dubitant; sic et Cajetanus, qui ita scribit: « Ismael primus inter homines sortitus est nomen a Deo; et cum hæc tam nova, ac non parva gratia, nihil scitur an bonus, an malus fue-

Vers. 18.

Isaac salvatus videtur.

rit; ut ex divina gratia gratis data, nullus gloriatur, nullus laudetur, nullus speretur bonus. »

Vers. 10. 19. SARA. — Hebraice additur אַבְרָם אַבְרָם, imo, quin etiam, q. d. Non tantum tibi vivet superstes Ismael, sed etiam Sara gignet tibi Isaacum.

Isaac, id est risus. — ISAAC. — Isaac significat risum, a radice פֶּיִשׁ פֶּיִשְׁכֵּהוּ, id est risit: ita dictus est Isaac, ob risum et gaudium Abraham, cum audit a Deo eum sibi nasciturum, vers. 17. Postea Sara pariter ridens, et gaudens de nato hoc sibi filio, hoc nomen iam datum iterat et confirmat, cap. XXI, vers. 6, dicens: « Risum fecit mihi Deus; quicumque audiverit, corridebit mihi. »

Allegorie, Isaac fuit typus Christi, qui fuit risus et gaudium universæ terræ, ait Rupertus.

CONSTITUTUM FACTUM MEUM ILLI. — Pacti quod tecum inivi, heres erit Isaac, ac consequenter quicumque hoc pacto promisi, Isaac et posteris ejus cedent, non Ismaeli: qualia sunt, quod dabo tibi tuisque terram Chanaan; quod ero tibi tuisque Deus, et ipsi mihi erunt populus; quod in semine tuo (Christo) benedicentur omnes gentes.

Vers. 21. 21. AD ISAAC, — cum Isaac. Ita Hebræa et Chaldaea.

TEMPORE ISTO, — sub hoc anni tempus. ANNO ALTERO — proxime sequenti.

Vers. 22. 22. ASCENDIT DEUS AD ABRAHAM. — Angelus Deum representans subtraxit se oculis Abraham, et in celum rediit. Ita fecit et angelus apparens Manue, *Judic. XIII*, 20.

Vers. 23. 23. STATIM IN IPSA DIE. — Nota hic promptam et celere obedientiam Abraham, totiusque familie in circumcidendo se: qualis herus, tales servi; erant autem facile quadringenti. « Verus obediens, inquit Abulensis, moras nescit; nec diu in agendo deliberat, cum mandatum fuerit, sicut nec verus moralis, nihil agendo moratur, postquam consiliatum fuerit, ut ait Aristoteles, *lib. VI Ethic. cap. de eubulia*. Eundem locum habet

obedientia et eubulia, quia sicut post consilium perfectum nihil manet, nisi operari: ita proposito mandato obedienti solum operatio sequitur. » Et S. Bernardus, *serm. De Virtute obedientia*: « Fidelis obediens, inquit, nescit moras, fugit crasimum; ignorat tarditatem, præcipit precipientem; parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, ilineri pedes; totum se colligit, ut imperantis compleat voluntatem. » Et S. Benedictus in *Regulis*: « Perfecta obedientia sua imperfecta relinquit. » Et David, *Psal. XVII*, vers. 43: « In auditu auris obedivit mihi. » Ita Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus; vocati a Christo, continuo relicti omnibus secuti sunt eum. Ita faciunt angeli, de quibus ait Psaltes: « Qui faciunt angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. » Ita faciunt stelle, quæ « vocate dixerunt: Adsumus; » et fulmina, de quibus Jobo ait Deus, *cap. XXXVIII*, vers. 35: « Numquid mittes fulgura, et ibunt; et revertentia dicent tibi: Adsumus? » Audi Ethnicos. Cyrus apud Xenophontem, *lib. IV*, laudat Chrysantem militem, qui in prelio gladium hosti jam inensus, cum audiret receptui cani, ictum non intulit; et rogatus, cur hosti pepercisset, respondit: Quia « melius est imperatori parere, quam hostem interficere. » Audi Cleanthem Philosophum apud Senecam, *epist. 106*:

Duc me, parens, celsique dominator poli,
Quocumque placuit: nulla parendi mora est;
Adsum impiger.

23. TREDECIM. — Hinc Saraceni, exemplo patris sui Ismaelis, circumcidunt se anno ætatis suæ 13, ait Josephus, *lib. I*, cap. XII. Sed in hoc non servant legem Dei, quæ jubet quemque octavo die circumcidi, vers. 12.

Mysticum sensum hujus capituli pete a Ruperto, *lib. V*, a cap. XXVIII ad XXXVII.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abraham tres angelos hospitio et convivio excipit. Secundo, hi, vers. 9, promittunt ei filium ex Sara. Tertio, vers. 17, revelant ei instans excidium Sodoma; unde pro Sodoma orat et interpellat Abraham.

1. Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambre, sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei. 2. Cumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes prope eum: quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit in terram. 3. Et dixit: Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum: 4. sed afferam pauxillum aquæ, et lavate pedes vestros, et requiescite sub æbere. 5. Ponamque buccellam panis, et confortate cor vestrum, postea transibitis: idcirco enim declinastis ad servum vestrum. Qui dixerunt: Fac ut locutus es. 6. Festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: Accelera, tria sata similia commisce, et fac subei-

nericios panes. 7. Ipse vero ad armentum cucurrit, et tulit inde vitulum terriberrimum et optimum, deditque puero: qui festinavit et coxit illum. 8. Tulit quoque butyrum et lac, et vitulum quem coxerat, et posuit coram eis: ipse vero stabat juxta eos sub arbore. 9. Cumque comedisent, dixerunt ad eum: Ubi est Sara uxor tua? ille respondit: Ecce in tabernaculo est. 10. Cui dixit: Revertens veniam ad te tempore isto, vita comite, et habebit filium Sara uxor tua. Quo audito Sara risit post ostium tabernaculi. 11. Erant autem ambo senes, provectæque ætatis, et desiderant Saræ fieri muliebria. 12. Quæ risit occulte, dicens: Postquam consenui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? 13. Dixit autem Dominus ad Abraham: Quare risit Sara, dicens: Num vere paritura sum anus? 14. Numquid Deo quidquam est difficile? juxta conductum revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, et habebit Sara filium. 15. Negavit Sara, dicens: Non risi, timore perterrita. Dominus autem: Non est, inquit, ita, sed resisti. 16. Cum ergo surrexissent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam: et Abraham simul gradiebatur, deducens eos. 17. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham quæ gesturus sum? 18. cum futurus sit in gente magnam, ac robustissimam, et benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ? 19. Scio enim quod præcepturus sit filius suis, et domui suæ post se, ut custodiant viam Domini, et faciant judicium et justitiam: ut adneat Dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum. 20. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis. 21. Descendam et videbo, utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint: an non est ita, ut sciam. 22. Converteruntque se inde, et abierunt Sodomam: Abraham vero adhuc stabat coram Domino. 23. Et appropinquans ait: Numquid perdes justum cum impio? 24. Si fuerint quinquaginta justi in civitate, peribunt simul? et non pareas loco illi propter quinquaginta justos, si fuerint in eo? 25. Absit a te, ut rem hanc facias, et occidas justum cum impio, fiatque justus sicut impius: non est hoc tuum; qui judicas omnem terram, nequaquam facies judicium hoc. 26. Dixitque Dominus ad eum: Si invenero Sodomis quinquaginta justos in medio civitatis, dimittam omni loco propter eos. 27. Respondensque Abraham, ait: Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis. 28. Quid si minus quinquaginta justis, quinque fuerint? delebis, propter quadraginta quinque, universam urbem? Et ait: Non delebo, si invenero ibi quadraginta quinque. 29. Rursumque locutus est ad eum: Sin autem quadraginta ibi inventi fuerint, quid facies? Ait: Non percutiam propter quadraginta. 30. Ne, quæso, inquit, indigneris, Domine, si loquar: Quid si inventi fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si invenero ibi triginta. 31. Quia semel, ait, cœpi, loquar ad Dominum meum: Quid si ibi inventi fuerint viginti? Ait: Non interficiam propter viginti. 32. Obsecro, inquit, ne irascaris, Domine, si loquar adhuc semel: Quid si in venti fuerint ibi decem? Et dixit: Non delebo propter decem. 33. Abiitque Dominus, postquam cessavit loqui ad Abraham: et ille reversus est in locum suum.

Vers. 1. APPARUIT AUTEM EI DOMINUS — in specie trium virorum, uti sequitur; tres enim (viri de quibus vers. seq.) representabant Dominum, uti mox dicam. In memoriam hujus apparitionis angelorum Abraham facte: juxta quærorum Judæi, Gentiles et Christiani, ibique quisque suo ritu festâ et sacrificia peragebat. Verum Constantinus imperator, sublatis impiis Judæorum et Gentilium ritibus, jussit locum purgari, ibique erecto templo ad Christiana sacra tantum deputari et consecrari, uti narrat Sozomenes, *lib. II*, cap. III.

SEDENTI IN IP SO FERVORE DIEI. — Hinc videtur quod Abraham more suo soleret sub meridiem et prandium ad ostium sedere, et expectare peregrinos et hospites, qui in fervore diei solent ad hospitium divertere; unde cum expandit sagenam suæ hospitalitatis, non tantum homines, sed et angelos latenter suscepit: hoc est enim quod ait Apostolus, *Hebr. XIII*, 2: « Hospitalitatis nolite oblivisci; per hanc enim latuerunt quidam, angelis hospitio receptis. » Vide de laude hospitalitatis ibi dicta, et S. Chrysostomum *hic hom. 41*; S. Ambrosium, *lib. I De Abraham*, cap. V, et

S. Augustinum, sermonibus 68 et 70 *De Tempora*. Audi S. Ambrosium: « Qui seis, inquit, an Deum suscipis, cum hospitem putas? Abraham dum peregrinantis defert hospitium, Deum atque angelos ejus suscepit hospitio: quamvis et cum hospitem suscipis, Deum suscipis. Sic enim scriptum in Evangelio legis, dicente Domino Jesu: Hospes eram, et collegistis me; quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis. Unius horum hospitio vidua illa quae suscepit Eliam, et exiguo cibo, perpetuum toto tempore famis invenit alimentum, et mercedem accepit mirabilem, ut nunquam farina de hydra deficeret. Eliseus quoque, defuncti pignoris resuscitatione donata, hospitii resolvit pensionem. » Haec et plura Ambrosius.

Rursum notat hic S. Ambrosius: « Disce, ait, quam impiger esse debeas, ut possis praeveneris hospitem, ne quis praeveniat, et te boni muneris defraudet copia. » Et S. Chrysostomus hic: « Currit, ait, et volat senex; vidit enim praedam quam venabatur: non vocavit famulos; quasi diceret: Magnus thesaurus est, magna negotiatio, per me ipsum hanc mercedem inferre debeo, ne elabatur tantum lucrum. » Et rursum: « Vide liberalitatem Abraham: vitulum mactavit, et fermentavit farinam. Audi et alacritatem: per seipsum et per uxorem hoc facit; considera etiam, quam alienus est a fastu: adoratur et obsecrat. Omnia illa habere oportet hospitio excipientem, alacritatem, festivitatem, liberalitatem. Audiant viri, audiant mulieres. Viri quidem, ut sic suas contubernales erudiant, ut si quando spirituale lucrum incidat, non per famulos hoc perficiatur, sed per seipsos faciant omnia; mulieres autem, ut accelerent juvare viros in tam bonis operibus per seipsas; imitentur sacram vetulam in tanta senecta laborum libenter suscipientem, et famularum opera perficientem. » Nimirum in domo justus nemo otiosus est: quisque hospitalitati similis pio operi primus manus admoveat satagit. Sane S. Carolus Borromeus cum amplam haberet familiam, ita cuique per totum diem suas pariebatur operas, easque utiles et pias, ut nemo vel quadrantem horam per diem haberet liberum et non occupatum. Id mihi Romae narravit qui cum eo diu vixerunt. Haec de causa familia ejus tota erat quieta, ordinata, sancta, fructuosa instar epum. Hoc imitentur principes et praetati: *omnes* enim perdit familias, praesertim aulicas. Et S. Hieronymus, epist. 26 ad Pammachium: « Ipse (Abraham) pedes lavit, ipse pinguem vitulum portavit humeris de armento, stetit ut servus peregrinis pranderentibus, et Sare manibus coctos cibos jejunaturus apposuit. »

Vers. 2. 2. TRES VIRI. — Concilium Sirmiense, Can. 14, vult medium horum trium fuisse Filium Dei; sed fuit hoc conciliabulum Arianorum, ut fuse docet Baronius, anno Christi 357.

Nota ergo primo, hos tres viros fuisse angelos,

qui corpus humanum ex aere formarunt et assumpserunt, ut cum Abrahamo loquerentur. Paulus enim *Hebr.* cap. xiii, vers. 2, et Moses cap. seq., vers. 1, vocat eos angelos. Ita S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* xxx, et alii passim. Hebraei et Lyranus putant unum ex his tribus fuisse missum ad nuntiandum partum Sarae; *secundum*, ad evertendam Sodomam; *tertium*, ad liberandum Lot ex Sodoma. Verum non unus, sed duo missi sunt simul, tam ad evertendam Sodomam, quam ad liberandum ex ea Lot, ut patet cap. xiv, vers. 1, 40 et 16. Ita Abulensis.

Secundo, unus trium, scilicet medius, caeteris apparebat illustrior, quia erat superior angelus; unde ipse solus fere hic loquitur, vocaturque Dominus. Hebraei apud Lyranum et Tostatum putant hunc medium fuisse Michaelen, qui a dextris habuerit Gabrielem, a sinistris Raphaelen; quos duos deinde misit ad evertendam Sodomam, et ad Lot ex ea educendum, de quo cap. seq. Hinc unum hunc medium, quasi duobus aliis illustriorem, Abraham alloquitur, audit et adoratur. Unde allegorice Eucherius, lib. II in *Genes.* cap. xvii. « In tribus, inquit, viris, qui venerunt ad Abraham, Domini Christi praenuntiabatur adventus, cum quo duo angeli comitabantur, quos plerique Mosen et Eliam accipiunt; unum praesce legis latorem, qui per eandem legem adventum Domini indicavit; alium qui in fine mundi venturus est, denuntiaturus secundum adventum Christi, atque ejus Evangelium praedicaturus. »

Tertio, Abraham in primo horum trium cursu, putavit omnes tres esse homines, scilicet communes suos hospites; Apostolus enim ad *Hebr.* xiii, ait eum latenter et ignoranter suscepisse angelos, quia scilicet putabat eos esse homines, non angelos: unde omnibus tribus quasi hominibus pedes lavat, epulum et reliqua, quae hospitibus necessaria sunt, sedulo parat et curat. Ita S. Chrysostomus et Ambrosius.

Dices, quomodo ergo hic dicitur eos adorasse? Respondeo, « adoravit eos, » id est, prosternens se in terram, civilem et Orientalibus consuetam reverentiam eis exhibuit. Simili modo adoravit filios Seth, cap. xxiii, vers. 7.

Ubi advertit, quanta non tantum charitate, sed et reverentia hospites excipere solitus sit Abraham. Ab Abrahamo didicit Apollonius Abbas, ut habetur in Vitis Patrum, hanc reverentiam: ipse enim fratres peregre venientes excipiebat, adorans eos, et usque ad terram se prosternens, ut adventantes fratres quasi Dominum suscipere: « Nam, aiebat, et adorari caeteris adventantes, propterea traditio nostra haec est, ut certum sit, in adventu eorum Christi adventum haberi; » et Abrahami exemplum subjicit. Haec Patrum traditione imbutus S. Benedictus praecipit: « Omnibus venientibus, sive descendentibus hospitibus, in-

Ancor
appropi
Abraham
mo.

Apro
angeli ab
Abraham
mo.

Signifi
cant SS
Trinitatem.

Adorant
tar.

Tres an
geli si
gnificant
Trinitatem cum
Mose et
Eliam.

Signifi
cantur
tres an
geli in
Abraham
mo.

Reverentia
angeli

clinato capite, vel prostrato omni corpore in terra, Christus in eis adoretur, qui et suscipitur. »

Quarto, Abraham cum hisce tribus agendo, sensim ex splendore, sermone, majestate aliisque signis, atque ex Dei instinctu agnovit eos non esse homines, sed angelos, legatos Dei, imo Dei vicem et personam gerere, maxime medium qui in persona Dei loquitur, vocaturque semper « Jehova, » et quasi Deus excidium intentat Sodomae, vers. 20; unde ut talem omnino reverenter compellat, honorat, et pro Sodoma precatur Abraham. Ita S. Augustinus. Unde patet Abrahamum id cognovisse, non postquam ab eo discessit et evanuit angelus . . . ult., ut volunt aliqui, sed ante, uti jam ostendi.

Quinto, hi tres symbolice significabant sanctam Trinitatem, et medius significabat essentiam divinam, tribus personam communem. Ita S. Ambrosius, Eusebius, Cyrillus; unde Abraham tres vidit, et unum adoravit, ut canit Ecclesia.

Hinc sequitur, quod Abraham hos angelos, ut angelos Deique legatos primo adoravit dulia, *secundo*, agnoscens eos representare Deum et SS. Trinitatem in eis representatam, adoravit latria, ut docet S. Augustinus; qui enim hic apparet et loquitur cum Abrahamo, semper vocatur « Jehova, » quod est nomen proprium Dei, cui debetur latria.

Simili modo legatus regis dupliciter honorari potest, primo, ut legatus, *secundo*, ut rex, cujus personam induit et representat, sic ut non tam legatus, quam rex in legato censetur coli et honorari, sicuti Sancti representantur et coluntur in sua imagine: est enim legatus viva sui regis imago (1).

Vers. 4. LAVENTUR. — Sinite ut moi, vel potius ego ipse (ut insinuat S. Augustinus, serm. 70 *De Tempore*, et S. Hieronymus, epist. 26 ad Pammachium)

(1) Nomen אלהים, pluralis excellentiae, in singulari Dominus vertendum, ultima syllaba Qametz adscriptum habens, nominis de Deo usurpari constat, ut ab אלהים domini mei discernatur. Atque ne domini mei hoc loco quis reddat, cavere voluerunt Masorethae apposita nota marginali קדש, qua significatur nomen divinum hic esse. Censent tamen multi ex mente Scriptoris esse אלהים mi domine legendum. Quum enim Abraham roget hospitem, ut lavet pedes, etc., vix credibile est, eum statim intellexisse, non hominem, sed Deum esse, quo cum loqueretur. Si inveni gratiam in oculis tuis, id est, si qua mihi est apud te gratia. Latini simili oratione utebantur aliquid rogaturi. Cf. Ovidium, *Metamorph.* vi, 440. « Talis hospitalitas, ait Rosenmullerus, qualis Abrahamus hic exemplum praebet, nulloquam in pluribus Orientis regionibus, et apud ipsos Iarocinantes Arabes invenitur. Certe in illis regionibus incultis atque desertis, ubi diversoria paene nulla, nisi in urbibus magnis, longis intervallis distantibus, peregrinis patent, hospitalitas et aqua et necessaria est. Non autem fuit hospitibus mos pulsandi ostium, aut eos quorum hospitio excipi cupiebant, priores alloquendi. Solabant potius in via stare, expectantes dum aliquis eos alloqueretur. » Sic apud Homerum, *Odyss.* I, 103.

vobis pedes lavem. Abraham a medio, quem primo allocutus est, ad duos laterales se suumque sermonem convertit, uti solemus facere, dum cum pluribus agimus.

Nota hic Abrahami et priscorum morem lavandi pedes hospitibus, tum ad sordes, tum ad lassitudinem tollendam, de quo dixit *1 Tim.* v, vers. 10. Vide et Guilielmum Hamerum hic, et fuse Jacobum Gretserum in *Peditavio*.

Queres hic, quales pedes, et quale corpus assumant angeli, et quo modo? Respondeo primo, angeli non possunt sibi unire aliquod corpus substantialiter, sive unione hypostatica, quia hoc solius est divinae virtutis; *secundo*, possunt angeli corpora assumere, sibi ea accidentaliter uniendo, eaque movendo ac si essent viva. *Tertio*, etsi angeli possint cadavera recens defuncta ita assumere et movere, ac si vere viverent, uti subinde faciunt daemones; communiter tamen sibi corpus effingunt ex circumstante aere, admixtis crassioribus exhalationibus, quibusdam obscurioribus, quibusdam lucidioribus, sic ut utraque ita inter se commisceant et condensent, ut solida corpora verosque colores et figuras membrorum humanorum referant, ita ut oculis veritas discerni nequeat. Id ex eo patet, quod haec corpora disparantibus angelis, mox in aera et vaporem resolvantur. Ita Vasquez *1 part.*, Quaest. CLXXXIV.

Hinc sequitur primo, in hujusmodi corporibus non esse veros colores, sed apparentes, quales in nubibus cernimus; *secundo*, angelum in tali corpore non posse exercere operationes ullas vitales, communes animantibus, quales sunt videre, comedere, audire, sentire, loqui: quia ad has, ut sint vitales, requiritur corpus vivum et animatum, angelus autem non potest corpus animare, potest tamen hujusmodi operationes ita imitari, ut non possint a nobis deprehendi esse falsae, fictae vel adumbratae. *Tertio*, talia corpora non esse vere densa et solida, sicuti alia corpora: sed talia apparere resistente angelo. Infert hinc Vasquez haec corpora non habere veram molliem, aut duritiem; et consequenter *secundo*, nos palpando posse sentire ea non esse vera humana corpora, idque probat ex illo *Joan.* xx: « Palpate et videte, quia spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis habere. » Sed hic locus non convincit, ut ibi dixi. Sicut ergo caetera corporis accidentia, ita et molliem ac duritiem corporis humani, magis minusque in hac illave parte resistendo, in tali corpore exhibere potest angelus, ita ut ab homine intrinsece nequeat; sicut enim manum, brachium; digitum possumus modo rigidum, modo mollem et flexilem exhibere, prout anima per spiritum nervos et maseculos vult, aut non vult resistere; et sicut ebinus, sive porcellus hortensis, quem vulgo hereticum vocamus, suos aculeos potest instar spinarum exercere aut remittere: ita potest et angelus. Id ita esse patet: nam angeli permiserunt se palpari,

Quale corpus assumant angeli

Corpus angeli vere non est coloratum.

Nec solidum. An palpabile?

tam impios homines, atque vindictam a me extorquent. Descendam ergo eo, ut videam an hæc fama, et hic peccatorum quasi accusatorum clamor verus sit, an non, ut experientia id sciam. Loquitur et agit hic Deus more nostrorum iudicum, qm. cominus de facto inquirunt, remque inspicunt, ut dixi. Nam Deus ante experientiam omnia novit ab eterno.

Nota: Hanc experientiam sumpsit Deus, cap. sequenti vers. 3. cum se per duos hosce angelos Sodomitis duorum virorum specie objecit, qui statim ab eis ad stuprum appetiti sunt.

Nota secundo, multa fuisse peccata Sodomæ, sed præcipua fuerunt, otium, gula, superbia, inhospitalitas, crudelitas, Dei contemptus, et ex hisce nata tam portentosa libido, Ezech. xvi, 49, ut dixi cap. xiii, vers. 13.

21. DESCENDAM, ET VIDEO. — Descendit Deus per duos hosce angelos, Deum pariter representantes; quos tertius, puta medius, angelus illustrior, misit in Sodomam.

Ex hoc loco Concilium Lateranense I, cap. viii, monet iudices, non facile accusationibus credant, sed eas lente et mature instar Dei examinent et inquirant, antequam reum condemnent; nam, ut ait Seneca, lib. II De Ira: « Veritatem dies aperit, potestque poena dilata exigi, exacta revocari non potest. » Idem cuique faciendum, non facile accusatoribus, vel detractoribus credat. Est enim pusilli animi cito irasci, et credere rumoribus.

« Sepe enim sinistro rumori malignitas dat initium, credulitas incrementum. » « Deus, ait Philo De Confusione linguarum, dicitur ad visendum descendere, qui omnia priusquam fiant providet manifestissime, ut doceamur, ne quis homo de absentibus et futuris, et incertis putet se posse conjecturam facere; sed prius maxime prospicere debet: visus enim certius potius quam fallax auditus testis adhibendus est. » Et S. Gregorius, lib. XIX Moral. cap. xxiii, exponens illa verba Job, cap. xxix, vers. 16: « Et causam quam nesciebam diligentissime investigabam, » sic ait: « Deus cum omnia illi nuda et aperta sint, mala Sodomorum punivit non audita, sed visa. » Hinc S. Chrysostomus commendat Prælati ne aliquid definiant propter solos vulgi rumores: « Noli, inquit, ex suspitione tua iudicare, antequam discas utrum res ita se habeat; neque aliquem culpa, sed potius Deum imitare, qui ait Gen. xviii: Descendam, et videbo. » Notus est Theodosii imperatoris lapsus in præcipitata sententia et cæde Thessalonicensium, cuius eum monitum S. Ambrosii postea adeo penituit; et Davidis circa Miphoset, II Reg. xvi, 4, collato cum II Reg. xix, 27.

22. CONVERTERUNTQUE SE. — Ex hoc loco, et ex cap. sequenti, vers. 1, apparet duos angelos ab Abrahamo discessisse Sodomam, tertium vero eum eo adhuc mansisse; unde de eo subdit Mo-

dit Chaldeus) eorum Domino; eum enim orat Abraham usque ad finem capitis, ut Sodomæ parcat; unde finita oratione et colloquio, tertius ille ab Abrahamo abiit et disparuit, ut patet vers. 33.

25. QUI IUDICAS OMNEM TERRAM, — qui iustissimus es iudex, norma iustitiæ, et iudex iudicium terræ.

26. IN MEDIO CIVITATIS, — in ipsa civitate; hoc enim significat hic hebraismus. Per hanc civitatem sive metropolim, puta Sodomam, totam Pentapolim intellige; unde si Deus in tota Pentapoli decem justos invenisset, toti Pentapoli percerisset. Ita Abulensis. « Unde, inquit S. Ambrosius, discimus quantum murus sit patriæ vir justus, quemadmodum non debeamus invidere viris sanctis, nec temere derogare. Illorum enim fides nos servat, illorum iustitia ab excidio defendit; Sodomam quoque si habuisset viros decem justos, potuisset non perire. »

27. CORPI. — Incipere in Scriptura sæpe significat desiderare, optare, gestire, conari, parere, moliri; hoc enim est hebræum *חָוָה* *hoati*. Unde Hebræa ad verbum habent: *Cupio, vel gestio loqui ad Dominum, tametsi sim pulvis et cinis*, scilicet vilissimus et abjectissimus. Ita Vatablus. Agnosce ergo, o homo, o princeps, præsertim coram Deo in oratione, quod sis pulvis et cinis: nosce teipsum. S. Augustinus, lib. XIII De Civit., cap. viii, narrat Aleibiadem summo loco natum, cum ex sermone Socratis seipsum agnovisset, nihilque inter se et bajulum quemvis interesse, illacrymasse, petissequæ sibi virtutem tradi. « Scito, inquit Auctor libri De Spiritu et anima apud S. Augustinum, cap. li, quoniam homo es, cuius conceptio culpa, nasci miseria, vivere poena, necesse mori; attende ergo sollicitè quid agas, vel quid agere debeas; » et S. Bernardus in Carn. :

Unde superbit homo, cuius conceptio culpa, Nasci poena, labor vita, necesse mori?

Præclare S. Ægidius, comes S. Francisci: « Humilitas, inquit, est instar fulminis, quod ferit quidem, sed nulla post se relinquit vestigia; ita sane humilitas omne peccatum dissipat, et tamen ut homo in oculis suis sit nihil, efficit. » Hac Abraham Deo charus et amicus evasit; nam, ut aiebat S. Ludovicus Episcopus Tolosanus: « Nihil tam gratum Deo, quam si vite merito magni, humilitate simus infimi, cum tanto quis Deo sit pretiosior, quanto propter eum sibi est vilior. »

32. NON DELEBO PROPTER DECEM. — Ego Deus iniecit Abrahæ timorem et reverentiam, ne ultra progrediretur in sua petitione ad quatuor, qui revera tantum erant in Sodomis, scilicet Lot, ejus uxor et duæ filie, inquit S. Chrysostomus: « qui enim omnes quasi nocentes celesti ignis domis conflagrarunt. Fecit hoc Deus, n

ipse abnueret, Abrahamum contristaret; decreverat enim omnino quatuor esse civitates perdere; jam enim completa erat peccatorum Sodomæ mensura, imo superfluebant.

Dices: Cur saltem non permisit Deus Abraham descendere ad octo vel quinque, ut propter octo vel quinque justos peteret parci Pentapoli? Respondet Abulensis, quia in Pentapoli facile erant septem vel octo just; si enim in Sodomam erant quatuor just, in singulis reliquis urbibus facile fuisset inveniri unum justum; cumque ex essent quatuor, universim fuissent octo just in Pentapoli.

Si objicias: Ergone quatuor hi just cum impiis in Pentapoli conflagrarunt? Respondet Abulensis, minime, quia uti Lot cum uxore et filiabus ex Sodomis, ita reliqui quatuor hi just ex suis urbibus, totaque Pentapoli, vel monitu angelorum, vel Dei instinctu ante ejus excidium excesserunt. Verum hoc est conjectare et divinare. Cum ergo omnes Pentapolites, excepto Lot cum suis, et exceptis incolis urbis Segor, celesti igne, quasi subito fulmine sint afflati et consumpti, liquet omnes pariter fuisse impios.

Respondeo ergo Abraham infra decem non descendisse, tum quia dixerat, vers. præced., hanc suam petitionem fore ultimam: cum enim toties minando descendisset, non ausus fuit sæpius descendere, ne Deo esset importunus, illicque fastidium aut iram moveret; tum quia continuo a quadraginta usque ad decem, per denarios pe-

tendo descenderat Abraham. Pari ergo modo et congruentia, hic a decem ad unum vel nullum descendere debuisset. Tum denique, quia putabat facile decem justos in Pentapoli inveniendos esse.

Sed cur Abraham non meminisset Lot nepotis sui, cur eum communi clade eripi non postulavit? An ut rem claram id Moyses prætermisit? an quod justum norat, liberandum confidebat?

Moraliter docet hic S. Chrysostomus, homil. 42, quanto in pretio haberi debeant just, etiam externis viles et pauperes, cum propter eos Deus urbibus et provinciis sceleratis parcat: illi enim sunt bases et columna reipublicæ. Talis fuit David, de quo ait Deus Ezechia: « Protegam urbem hanc, et salvabo eam propter David servum meum, » IV Reg. xix, 34. « Talis erat Elias, qui melotem tantum habuit, et purpura vestitus Achab illius melote indigebat. Melote hujus coelum clausit, pluviarumque circumibat quaerens Prophetam. » Hinc de eo et similibus ait Paulus: « Circueverunt in melotis, in pellicibus capris, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, » Hebr. xi, 37. « Ut dubitari non debeat ipsorum meritis adhuc stare mundum, » ait Ruffinus, Præf. in lib. II De Vitæ Patrum.

33. ABUTQUE DOMINUS. — Unus hic angelus fuit nito colloquio cum Abraham, disparuit; reliqui vero duo perrexerunt in Sodomam, ut patet cap. seq., vers. 1.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Lot hospitio excipit angelos, quos Sodomita petunt ad scelus nefandum; hinc angeli educentes Lot, igne caelesti cremant Pentapolim, excepta Segor, cui Lot veniam impetrat. Secundo, vers. 26, uxor Lot respiciens post se, vertitur in statuam salis, filia vero ex patre concipiunt, et pariunt Moab et Ammon.

1. Veneruntque duo angeli Sodomam vespere, et sedente Lot in foribus civitatis. Qui cum vidisset eos, surrexit, et ivit obviam eis: adoravitque pronus in terram, 2. et dixit: Obsecro, domini, declinate in domum pueri vestri, et manete ibi: lavate pedes vestros, et mane proficisemini in viam vestram. Qui dixerunt: Minime, sed in platea manebimus. 3. Compulsi illos oppido, ut diverterent ad eum: ingressisque domum illius, fecit convivium, et coxit azyma, et comederunt. 4. Prius autem quam irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum a puero usque ad senem, omnis populus simul. 5. Vocaveruntque Lot, et dixerunt ei: Ubi sunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos huc, ut cognoscamus eos. 6. Egressus ad eos Lot, post tergum ocludens ostium, ait: 7. Nolite, quaeso, fratres mei, nolite malum hoc facere. 8. Habeo duas filias, quæ necdum cognoverunt virum: educam eas ad vos, et abutimini eis sicut vobis placuerit, dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia Ingressi sunt sub umbra culminis mei. 9. At illi dixerunt: Recede illic. Et rursus: ingressus es, inquit, ut advena; numquid ut iudices? te ergo ipsum magis quam hos affligemus. Vimque faciebant Lot vehementissime: jamque prope erat ut effrin-